

ПЕТЕР КУЦКА
УНГАРСКАТА НАУЧНА
ФАНТАСТИКА

Превод от унгарски: Христо Боевски, 1983

chitanka.info

Литературният историк Андраш Богнар неотдавна намерил в една от градските библиотеки на Кечкемейт интересна ръкописна книжка.

Книжката била създадена в края на XVIII век. Неизвестният ѝ автор събрал в нея стихове, песни, епиграми, някои от тях значителни от гледна точка на история на литературата, но нас повече ни интересува една част, написана в проза, която под формата на дискусия разисква въпроса: „Живеят ли хора на Луната?“. Авторът отговаря на този въпрос с „да“!

Не желанието за търсене и съхранение на традицията, а фактът е това, което ни кара да заявим: попаднали сме на един от прародителите на унгарската научнофантастична литература, на ново доказателство, че фантастиката не е явление от XX век, не е възникнала в днешни дни, а е връстник на литературата и като игрив поток ту е ромоляла на повърхността, ту е търсила път из подземни каверни. Както по отношение на световната литература можем да кажем, че научната фантастика съществува от най-древни времена, че идеите ѝ, мислите ѝ, темите ѝ, поуките ѝ могат да бъдат открити в приказките, митовете, легендите, както например в „Епос за Гилгамеш“, у Омир или в Библията, така и няколкостотин годишната история на унгарската литература подкрепя нашето твърдение.

Предпоставки за научната фантастика изплуват винаги в епохи на научнотехнически и социални революции, винаги се появяват, когато човечеството вследствие на промените се надява нещата в света да се подобрят. Фантастиката обикновено е жанр на надеждата, само понякога — в трудни времена — се превръща в предупреждаващо пророчество, в предвестник на апокалипсиса. Нека обаче добавим, че апокалипсисите винаги завършват с „хепиенд“, с проваляне на лошите и победа на добрите. В научната фантастика намират отражение мечтите на човечеството, понякога и неговите кошмари, но при изследването на историята на научната фантастика никога не можем да се абстрахираме от изследването на нейните взаимни връзки с общественото развитие.

Историята на унгарската фантастика е приблизително двестагодишна или малко по-стара, ако вземем пред вид възникналите под френско влияние през епохата на Просвещението утопии, утопични романи, фантастични пътешествия, като например богатия

на идеи роман на Дьорд Бешеней „Пътешествието на Таримен“. Оригинални унгарски произведения в онази епоха са се появявали спорадично, преобладавали са адаптациите и преводите, известната книга на Холберг „Подземното пътешествие на Миклош Климуш“ е била четена до скъсване от читателите при всяко нейно издание.

В първите десетилетия на XIX век, в годините, които наричахме епоха на Реформацията, унгарската литература е във възход, оживява се книгоиздаването, започва издаването на вестници и списания, в които едно след друго се появяват писания на фантастична тема, сериозни или в хумористична, сатирична форма. Нацията иска да тръгне по пътя на буржоазното развитие, интелигенцията, писателите претеглят възможностите, въображението рисува различни, често противоречиви картини на бъдещето. Писателите ни откриват идеално уредени свършени общества или заплашително „красиви светове“ на Луната, в неизвестни кътчета на Земята или под земята. Ще споменем само две произведения от тази епоха.

Унгарците, герои от романа на Ференц Ней „Пътуването до Луната“ (1836), стигат до целта си с въздушен кораб, намират там рационално построено общество и обществен живот и — естествено — безброй фантастични съоръжения и открития, транспортирана по кристални тръби светлина, превозни средства, движени от магнит, изкуствен дъжд.

Разказът на Миклош Йошика „Последни дни“ (1847) с безброй идеи, често надхвърлящи въображението на модерните фантасти, ни отвежда в далечното бъдеще, на далечна планета, населена с жители-телепати, със странни животни, с подводни кораби, самолети, еластично стъкло, извънземни светове и описанието на една странна, ефирна любов сред тези странни обстоятелства.

След революцията от 1848—1849 година и потушаването на борбата за свобода за дълго време в унгарската литература няма и следа от научнофантастичната тема. Нацията се е примирила с настоящето, избрала е пасивната съпротива и почти безнадеждно гледа на бъдещето.

Едва в огромното творчество на Мор Йокай научнофантастичната тема се появява отново, в една-две по-кратки новели, по-късно, от началото на седемдесетте години, в няколко романа, които можем да разглеждаме като образци, като класически

предтечи на днешната унгарска научнофантастична литература. Смело можем да твърдим, че в действителност романите и новелите на Йокай са положили основите на унгарската научна фантастика, тяхното разнообразие, интересната фабула, природонаучната им насоченост, хуманистичното им съдържание, богатият и прекрасен език изпълват с възхищение и днешния читател. Измежду тях изпъква появилият се през 1872 година тритомен „Роман на бъдещия век“, чудесен е и романът за Атлантида „Оцеания“, утопистичната робинзониада „Където парите не са бог“, или пък написаната с горчив хумор сатира „Чак до Северния полюс“, да не говорим за многобройните му новели. Оттогава насам все още нямаме писател, въображението на когото да надмине това на Йокай. А и с неговата популярност не може да се мери никой, Йокай и до днес е най-четеният унгарски писател. Литературното му въздействие е неизмеримо. Краят на миналия и началото на ХХ век са пълни с негови епигони, с писатели, които не са могли да се отърсят от неговото влияние. Титус Товьолди, писателят с нещастна съдба, който в романа си „Новият свят“ бе писал за новото комунистическо общество, е също така последовател на Йокай, както да речем Ищван Мака, който в романа си „С летяща машина към Луната“ се занимава с чисто научни и технически проблеми и с точност, с която би могъл да засрами Ж. Верн и Х. Уелс, е предвидил действителното пътуване към Луната.

Буржоазното развитие в края на миналия век, разцветът на промишлеността, науката и техниката и в Унгария се съпровождат от разцвет на научнофантастичната литература. Почти едновременно с появата им на унгарски се превеждат и издават произведенията на Ж. Верн, Х. Уелс, Робида, Ед. Белами, Роснен, Лашвиц; Жулавски и други, а и някои от унгарските писатели се насочват към фантастиката. Пишат се множество юношески произведения и приключенски романи с познавателна или развлекателна цел, но по същото време се раждат и ценни философски и социалнокритически произведения. В тях лесно могат да се открият влиянието на изострящите се обществени противоречия, новите идеи, появяващи се в идеологическия живот на Унгария, изпълненият с напрежение и неразрешими противоречия свят на Австро-Унгарската империя, естествено пренесени в бъдещето, миналото или поставени при фантастични обстоятелства.

През първото десетилетие на XX век писателите, групирани около, списание „Нюгат“ („Запад“ — бел.пр.), се заели с обновлението на унгарската литература. Движението на „Нюгат“ било изпълнено с противоречия, в него се смесили либерално-буржоазни сили с привърженици на социалистическите идеи. Много от тях пишели фантастични и научнофантастични романи и разкази. Нека споменем между по-незначителните имената и произведенията на Золтан Амбруш, Ищван Сомахази, Виктор Чолноки, Карой Хорват-Мейраи, Лайош Биро, Гюла Уй, като добавим, че най-големите — Михай Бабич, Дежьо Костолани, Гейза Чат или Гейза Лацко — често избирали научнофантастичната форма като най-подходяща за изразяване на идеите си.

Сред тях изпъква друг класик на унгарската научна фантастика, многостранният талант и мислител Фридьеш Каринти. Каринти, в епохата на ирационализма, е поклонник и почитател на трезвия разум, на смисъла и рационалното, което от само себе си определя сатиричния характер на творбите му, такива са и научнофантастичните му романи и новели.

Той съзнателно се обявява за наследник и последовател на Суифт и продължава пътешествията на Гъливер в още два романа. В „Пътешествие във Фаремидо“ показва конфликта между човека и разумните и говорещи машини, а в „Капилария“ насочва вниманието към противоречията и фантастичните страни на взаимоотношенията между жената и мъжа. В „Хилядолика душа“ разкрива необятността на идеите, а в дантевските видения на „Репортаж от рая“ — всепобеждаващата сила на любовта. В новелите си често протестира против войната и всички форми на безчовечност, смело провъзгласява триумфа на разума. Измежду представителите на унгарската литература на нашия век Каринти най-много се е интересувал от естествените науки, с многобройните си идеи и „открития“ той често е изпреварвал световната научнофантастична литература.

Първата световна война и в Унгария премина в революция, разгромът на Унгарската съветска република бе последван от фашизма на Хорти. В унгарската фантастика от периода между двете войни можем да открием две диаметрално противоположни направления. В писаните предимно за юношите книги национализмът, дори шовинизмът, се преплитат с техницистични теории и тенденции. Тези

романи преследваха смешни илюзии, говореха за унгарско световно господство, обединяваха Унгария и САЩ, пишеха за изумяващи технически чудеса, не един път насъскваха срещу съседните народи и всички форми на социализма. Другото направление на фантастиката продължаваше възприетите по-рано хуманистични — често дори социалистически идеи, изправи се срещу национализма в името на бъдещето на човека. Вярно е, че това направление често беше тъжно и песимистично, но в онази епоха не можеше да бъде друго, малко бяха тези, които вярваха в освобождението и в действителните възможности на социализма. Михай Бабич написа отчаян роман за „вечната война“, други в апокалиптични видения дадоха израз на уплахата си от приближаващия германски фашизъм. Интересно е, че същевременно първият роман на социалиста Пейтер Вереш — за съжаление изгубен — беше чиста утопия, отразяващ донякъде влиянието на Ъптон Синклер. Тук му е мястото да споменем, че в онези години се появиха и множество преводи и унгарският читател можа да се запознае не само с произведенията на западни автори, но и с някои фантастични произведения на Алексей Толстой, Иля Еренбург, Мариета Шагинян и В. Брюсов.

Най-доброто произведение от този период е романът със странна съдба „Казохиния“ на „еднокнижния“ писател Шандор Сатмари. Каринти и Бабич се отзовали с възторг за четения в ръкопис роман, който с години не е могъл да бъде издаден и едва в самия разгар на войната, в един сънлив за цензурата момент, успял, макар и силно осакатен, да намери издател. Романът имал огромен успех и оттогава насам претърпял много издания, като винаги бързо се е изчерпвал. Сатмари е продължител на традициите на Суифт и донякъде на Каринти, във философското си произведение изследва основните въпроси на човешкото съществуване, противопоставя един на друг света на чувствата и света на разума, заемайки позиция в защита на единството и хармонията и на двата свята, за пълноценност на човешкия живот.

Освобождението създаде нови условия, нова база и за унгарската научнофантастична литература. От преводи бързо можахме да се запознаем с многобройни произведения на съветската научнофантастична литература, с непознатите по-рано произведения на Обручъов, Беляев, Ефремов, Циолковски и други, а и унгарските

писатели с нови сили се заеха за работа. Все пак положението не беше съвсем недвусмислено. Както е известно, естетиката в онези времена считаше научната фантастика просто за юношеска литература, за заместител на приключенията или за популяризатор на знания. Романите от тези години се характеризираха с технократските си тенденции и „близката перспектива“, крилата на въображението се тътреха по земята, произведенията на научната фантастика приличаха по-скоро на производствен роман или на петилетен план. От този период за съжаление можем да изтъкнем само един-единствен добър унгарски роман, юношеската книга на Пейтер Фьолдеш „Виолетовата светлина“, която се издига над сивото среднячество преди всичко с интересните си идеи и приключенския си сюжет.

Краят на петдесетте години както в съветската, така и в унгарската литература, доведе до промяна. Кръгът на възможностите бързо се разшири, в средата на шестдесетте години вече можахме да се запознаем не само с произведенията на новите творци на съветската фантастика — Днепров, Гуревич, Журавльова, Парнов, Алтов, братя Стругацки и други, но и с хуманистично настроените творци на западна фантастика — Бредбъри, Саймък, Азимов, Карсак, Брайън Олдис, Фредерик Пол, с нови френски, италиански, немски, испански, шведски, английски и японски писатели. Изведнъж прозряхме, че научната фантастика е империя с необозрими граници, всяка област от която обещава вълнуващи открития. Тогава се запознахме със съпровождащите научната фантастика теоретични, критични, литературно-исторически творби и с „фандом“-а — с организирания лагер на любителите и почитателите на „сайънс фикшън“. Оживи се и дейността на унгарските издатели. Появиха се антологии, самостоятелни сборници и поредици, за да задоволят възкръсналия интерес на читателите. В Съюза на унгарските писатели скоро бе създадена и Работна комисия по научнофантастична литература, която обедини не само писатели, но и дейци на киноизкуството, изобразителното изкуство, музиканти, организираше дискусии, подпомогна създаването на читателски клуб и взе участие в различни международни конгреси и конференции.

По този начин бяха създадени онези предпоставки, при които унгарската научнофантастична литература започна да се развива равномерно и с бързи темпове, и в другите социалистически страни.

Към пишещите от по-рано писатели се присъединиха нови, един след друг се появяваха младите, интересно е, че предимно от областта на естествените науки. Можем да кажем, че понастоящем рамо до рамо живеят и работят три генерации, подпомагайки се една друга и тласкайки напред унгарската научна фантастика. Нека хвърлим бегъл поглед върху по-значителните фигури, по-значителните творци от трите поколения.

Между тях е Йеньо Сентивани с книгата си за древността „Човекът с каменната брадва“. Тя се счита за класическо произведение, всяко нейно ново издание се чете с интерес от представителите на всички поколения и е достоен партньор на произведенията на подобна тематика на Голдинг, Уелс, Джек Лондон, Роснен.

Мария Сепеш спечели читателите с три особени фантастични романа с голям психологичен заряд. Най-добрият от трите може би е „Огледална врата в морето“, който напълно обновява познатата тема за „среща на световите“, прожектирайки пред нас живота и странните конфликти на жителите на бъдещите подводни градове.

След тях следва многобройна група писатели, които спадат към едно поколение. От тази група ще споменем само по-известните — Гюла Фекете, Ервин Дяртян, Гюла Фернади, Лайош Мещерхази, Петер Жолдош, Золтан Чернаи, Миклош Ронасеги, Ласло Немеш, Клара Фехейр, Дежьо Кемейн, но само по възраст, защото от гледна точка на съдържание, стил, форма, те са несравнимо различни. Гюла Фекете е социален критик, винаги готов за дискусия, истински утопист; Гюла Хернади е творец, който експериментира с модерните форми и парадоксалните идеи; Лайош Мещерхази реагира на всеобщите проблеми на човечеството поне толкова осезателно, колкото и на националните; Золтан Чернаи написа в спокойно темпо и в класическия разказвачески стил своя роман-трилогия, който ни насочва към интересни тайни; Ервин Дяртян използва роботите, за да осмее диктаторите или спекулиращите с чувствата капиталисти; Петер Жолдош пише добре композирани романи с тайнствена атмосфера за приключенията на космонавтите от бъдещето, за историята на далечни планети или за волята, която надживява човека; Дежьо Кемейн е майстор на научнофантастични детективски истории; Клара Фехейр разказва кога на юношите, кога на възрастните поучителни примери за „острова на земетресенията“ или за необикновеното общество на

„Оксигения“; книгите на Миклош Ронасеги се въртят около тайнствени открития, неговите учени създават в лабораториите си изумителни съединения или злонамерени брѳмбари; въображението на Ласло Немеш е пленено от хибернацията... — но да спрем, нека не продължаваме с изброяването, защото никога няма да стигнем до края.

Към следващата група, но отново само по възраст, с по един-два издадени романа или новели, спадат „новите“: Пети Сабо Сентмихайи, Калман Папай, Ищван Касаш, Бейла Болаж и други, чиито имена също бихме могли да изброим, но с това няма да кажем много на читателя. Тези младежи пишат по-кратко, по-сбито, отдават предпочитания на кратките литературни форми, донякъде презират „традиционните“ теми на научната фантастика, търсят нови пътища, нови теми, изпълвайки понякога с малко уплаха, но най-често с надежда сърцата на редакторите. Мнозина от тях дойдоха от факултетите по естествени науки, знаят много повече и много повече предполагат за даровете и опасностите на науката от писателите с „хуманитарно“ образование, може би и затова са по-внимателни и подозрителни, не примират от мисълта за „всемогъществото“ на човека, не считат й техниката за всемогеща и вселекуваща „панацея магна“.

А по следите им са вече двадесет — двадесет и пет годишните с поетичните си или шеговити идеи и мисли, с ирония и самоирония, често осмиващи и самата фантастика — значи, с обновяващи намерения. Не се залавят охотно с писане на романи, не егоистично — зад шегите си, — а наивно и чисто искат да променят света с творбите си от две-три страници.

Хвърлихме поглед, наистина съвсем схематичен, върху главните направления на унгарската научнофантастична литература, говорихме за нейната история, за развитието й, за главните й теми, споменахме най-големите й личности, очертахме сегашното й положение и с това може би маркирахме нейните възможности и перспективи.

За завършек нека кажем няколко думи за най-характерните черти на унгарската „сайънс фикшън“, или както ние обичаме да съкращаваме „ски-фи“. Отстрани погледнато, наистина е по-лесно да се отсъди, по-лесно могат да се открият характерни особености, жестове, но нека все пак се опитаме да се справим със задачата, с която сме се натоварили.

По-голямата част от нашите традиции е рационална, философска, често изследва тъй наречените „крайни“ въпроси на живота, на човечеството. Днешната научна фантастика е съхранила много от тези традиции и все пак днешните ни романи и новели са в по-малка степен обезпокоени и обезпокояващи. В тях е повече хуморът — било под формата на обикновена шега, било като ирония или сатира. Унгарската научнофантастична литература не е омаяна от чудесата на науката и техниката, те най-много да послужат за основа на приключенския или обикновения сюжет. Няма в това нищо чудно — Унгария е малка страна, не може да се похвали с много учени, носители на Нобелови награди, не може да се похвали с открития, повлияли върху съдбата на човечеството, независимо от това, че „откъснали се от страната си патриоти“ са участвували и в създаването на атомната и водородната бомба, при раждането на кибернетиката или при подготвянето на революцията в биологията. В центъра на нашата научнофантастична литература стои не техниката, а човекът. Творбите и изказванията на нашите писатели подкрепят това твърдение.

„Духовното натоварване на човека в наши дни е извънредно голямо — казва Золтан Фабиан, автор на няколко интересни «ски-фи» романа, — създаването на ред и вътрешна хармония при такива условия често изглежда невъзможно. Създаването на ред — това е задачата на изкуството. Ако научнофантастичната литература схване своето признание като изкуство, тя би могла да бъде добър помощник на човека в този ежедневно, ежечасно подновяващ се стремеж...“

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.